

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

EXAMPLES OF EQUIVALENCE IN MARRIAGE IN THE OTTOMAN STATE

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK¹

Özet

Osmanlı döneminde aile üzerine muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Özellikle namzetlikten başlayarak, nikâh, evlenme, boşanma, velayet, nafaka gibi hususlarda kıymetli bir literatür vardır. Bu çalışmamızda Osmanlı döneminde nikâhta küfüv/denklik uygulamasına dair örnekler üzerinde durulacaktır. Aslında evlenecek tarafların zenginlik/fakirlik, kültürel bakımdan uyuşabilmeleri gibi hususlarda ailelerin vermesi gereken karar olmasına rağmen bu özel alana fetvalarla devletin müdahalesi ile dinî bir nitelik kazandırılmıştır. Bu fetvalar da Peygamberin bazı tavsiyelerine dayandırılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, arşiv kaynaklarından tespit edilen belgelerle konunun nasıl uygulandığı hakkında bir değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Nikah, Denklik

Abstract

Various study have been carried out on the concept of family the Ottoman period. Especially starting from being a candidate, there is valuable literature on issues such as marriage contract, marriage, divorce, custody and alimony. In our study, examples of parity/equivalence practice in marriage in Ottoman period will be emphasized. In fact, although matters such as wealth/poverty and cultural compatibility of the parties to marry were decisions to be made by the families, this special area had been given a religious character with the intervention of the state with fatvas. There fatvas were based on some of the recommendations of Prophet.

The purpose of this study is to make an evaluation about how this subject was applied with the documents determined from archives sources.

Keywords: Ottoman Empire, Marriage, Equivalence

1. GİRİŞ

Bilindiği gibi Osmanlı hukuku örfî ve şer‘î olmak üzere iki yönlüdür. Örfî hukuk, kaynağını geleneksel kültürden, zamanın idarî, iktisadî ve siyasî ihtiyaçlarından alan hukuktur. İdare ilgili tasarruflar, savaş açılması, barış yapılması, iktisadî hayatın düzenlenmesi, vergilerin tarh, tevzi ve oranlarının tespiti büyük çoğunlukla örfî hukuka dayanıyordu. Nitekim Osmanlı iktisat tarihinde düzinelerce vergiler hatırlanacak olursa, bunların büyük çoğunluğunun örfî hukuka

¹ İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mustafa.ozturk@idu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6808-8788

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

dayandığı görülür. Şer‘î hukuk ise kaynağını doğrudan kitap ve sünnetten alan hukuktur. Bu itibarla Osmanlı Devleti’nde idarî, siyasî, iktisadî alanda şer‘î hukuk bütünüyle uygulanmamıştır. Aslında şer‘î hukukta olmadığı halde bazı hallerde fetva alınmak suretiyle şer‘ileştirilmiş, meşrulaştırılmıştır. Bundan dolayı fetvalarla İslamileştirilmiş hususların çokluğundan dolayı Osmanlı Devleti’nin şer‘î bir devlet olduğu kanaati yaygınlaşmıştır. Oysa belgeler ve uygulamalar etraflı bir şekilde incelendiğinde böyle olmadığı, pek çok hususun fetvalarla şer‘ileştirildiği görülmektedir. Meselâ; Peygamber zamanının narh yok iken, iktisadî şartlardan dolayı narh uygulanmıştır. Keza İslamiyetin toprak rejimi mîrî toprak rejimi değil iken, Osmanlı’nın iktisadî düzeni mîrî rejime dayanmaktadır. Gümrükler, %10-15 faiz muamelelerinin tescili, pek çok vergiler ve para cezaları da şer‘î değilken, zamanın iktisadî şartları dikkate alınarak şer‘ileştirilmiştir. Özetle Osmanlı Devleti, dünyevî işleri örf, şahsî hukuku şeriate havale etmiştir².

Osmanlı devleti idarî, iktisadî ve siyasî alanlarda daha çok örfi hukuka bağlı kalmıştır. Bu yönüyle devlet bu alanlarda müdahalecidir. Kişilerin/cemaatlerin ahval-i şahsiye dediğimiz medenî hukukunu, bu meyanda evlenme, boşanma, vasi, vekâlet, borç, alacak-verecek, miras taksimi, vakıf tesisi gibi hususlar, milletlerin şer‘î hukuklarına havale etmiştir³. Böyle olmasına rağmen, şahsî hukuka da müdahale etmiştir.

“Hanefî mezhebi imamlarından bir kısmının, bir kızın evlenmesi için velisinin izninin şart olmadığına kani olması yüzünden, bu kanaatlere uyularak verilecek mahkeme kararlarının zamanın ahlâk bozukluğu dolayısıyla, büyük kötülükler meydan vermekte olduğu görülerek 951 (1544) tarihli bir fermanla kadılar, başka bir mezhep imamının reyine uyularak kızın velisinin izni olmadan nikâh etmekten menedilmişlerdir”⁴. Devletin müdahaleciliğinden maksat, her türlü haksızlık ve şikâyeti tespit ederek gereğini yaparak adaleti tesis etmektir. Devletin bu müdahaleciliğinin amacı, idarî, siyasî, iktisadî ve sosyal alanda kurulmuş bulunan düzenin sağlanmasına yöneliktir. Bu husus, Ebu Suud Efendi’nin Risalesinde dönemin ifadesiyle “*nizam-ı din ve devlet ve intizam-ı ahval-i memleket*” olarak özetlenmiştir⁵.

² Osmanlı Devletinde Örfi/Şer‘î hukuk hakkında geniş bir tahlil için bkz. Ömer Lütfi Barkan, XV ve XVI ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali Essaları, I. Cilt, Kanunlar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1945, ikinci baskı, İstanbul 2001, özellikle giriş kısmı. Ayrıca aynı müellif, “Türkiye’de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi”, Türk Tarih Kurumu, “Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Semine Sunulan Bildiriler, (Ankara, 23-26 Ekim 1973), TTK, Ankara 1975, s. 49-97

³ Mustafa Öztürk, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili”, *Belleten LV/212* (Nisan 1991), TTK, Ankara 1991, s. 91

⁴ Barkan, Türkiye’de Din ve Devlet İlişkileri, s. 62

⁵ Barkan, aynı yer

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

Konumuz olan nikâhta küfüv hususu her ne kadar şahsî hukuk dairesinde bir husus ise de zikredilen kurulu düzenin devamı için mezhep imamlarının ictihatlarına dayanarak hazırlanan fetvalarla müdahale edilmiş, kadılar tarafından kıyılmış olan nikâhlar, İslam'ın ruhuna uygun olmayan sebeplerle feshedilmiştir.

2. İSLAM HUKUKUNDA KÜFÜV/KEFÂET

İslam hukukunun temeli olan Kur'an-ı Kerim'de küfüvle ilgili bir hüküm yoktur. Ama kimin kiminle evlenebileceğine dair açık hüküm vardır. Konuyla ilgili ayetlere bakalım. *“Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır”*⁶.

*“İman etmedikleri sürece, Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de mü'min bir cariye ondan daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece, Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de iman eden bir köle ondan daha hayırlıdır”*⁷.

Hz. Peygamber de insanların içtimai hayatın maslahatlarını göz önünde bulundurarak evlilik konusunda şu tavsiyeyi yapmıştır. *“Kadın dört şey için nikâhlanır. Malı için, soyu için, güzelliği için, dini için. Sen dindar olanı seç ki hayatın bereketlensin”*⁸. Bu ifadeyi açıklayıcı mahiyette buyurulan şu hadisin de evlilik hususunda dikkate alınması gerekir. *“Kadınları güzellikleri için nikâhlamayınız. Olabilir ki güzellikleri kendilerini tehlikeye atabilir. Malları için de onları nikâhlamayınız. Olabilir ki malları kendilerini şımartır. Ancak dindarlıkları sebebiyle onları nikâhlayınız. Dindar salih bir cariye daha faziletlidir”*⁹.

Buna göre, bir Müslüman bir erkek veya kadın müşrik bir kadınla veya bir erkekle evlenemez. Mümin bir cariye, güzel ve zengin de olsa bir müşrik kadından daha hayırlıdır. O halde Kur'an'a göre Allah'a şirk koşmak, evlilik için en büyük engeldir. Soy-sop, zenginlik ve meslek ile ilgili hiçbir hüküm yoktur. Ancak Peygamberin konuyla ilgili bazı tavsiyeleri bulunmaktadır. Mezhep imamları da bu tavsiyelere dayanarak ictihat yapmışlardır. Bilindiği gibi, Peygamberin sözlerine hadis, davranışlarına da sünnet denir ki sünnet, İslam'ın ikinci kaynağıdır. Buna rağmen Peygamberin hadis ve sünnetinde konumuz olan küfüve esas teşkil edecek kesin ifadeleri, tavsiyeleri yoktur. Hele müctehitlerin denkliğe esas kabul ettikleri asalet, meslek, toplumsal statü gibi hususlara dair bir işareti bile bulunmamaktadır. Ama aşağıdaki örneklerde

⁶ Nur Suresi 3

⁷ Bakara 221

⁸ İbrahim Acar, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, 2002, s. 33

⁹ Acar, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, aynı yer

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

görülebileceği gibi, insanların mesleği, sosyal vaziyeti, nikâhların feshine sebep olarak kabul edilmiş ve uygulanmıştır.

Gerek Kur'an-ı Kerim'de ve gerekse hadislerde durum bu kadar açık iken sonradan mezhep imamları ve fakihler tarafından küfüv esası getirilmiştir. Ayet ve hadislerde açıkça görüldüğü gibi, zenginlik, soy-sop, güzellikten ziyade dindarlık ön plandadır. Müşriklerle evlilikler yasaktır. Ama iman etmiş bir köle veya cariye asaletli ve zengin birisinden daha faziletlidir.

İslam'da nikâhın şartları bellidir ve bunlar; *karşılıklı rıza, şahitler/ilan ve tescildir*. Görülüyor ki, nikâhta denklik, asalet, soy-sop, meslek gibi hususlar şart olarak ön görülmemiştir. 8-9. yüzyıllar gibi geç bir dönemde ortaya çıkan mezhep imamlarının ictihadları ile denklik meselesi gündeme getirilmiş ve yüzyıllarca uygulanmıştır.

3. KÜFÜV KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER/TARTIŞMALAR

Sözlükte “eşitlik, denklik, benzerlik ve yeterlik” anlamlarına gelen kefâet, bir fıkıh terimi olarak evlenecek eşler arasında belli hususlarda denkliğin bulunmasını, daha çok da evlenecek eşlerden erkeğin kadına denkliğini ifade eder. Denk olan erkeğe küfüv denilir.

Kur'an'da evlilik birliğinin sağlam temeller üzerine kuruluşunu ve sağlıklı işleyişini hedef alan bir dizi tedbir ve öğüt yer alırsa da kefâet konusu geçmez. Hadislerde ise konu, hukukî bir şart ve gereklilik olmaktan çok eşler arası uyumu ve ailenin devamlılığını sağlayıcı bir tavsiye ya da sosyal realitenin ifadesi olarak zikredilir. Klasik dönem İslâm hukukçularının çoğunluğu, kendi zamanlarındaki sosyal gruplaşmayı ve aristokratik yapılanmayı da göz önüne alarak hem evlilikte uyumu sağlama hem de ilgili şahısların zarar görmesini önleme amacıyla kefâeti nikâh akdinin bağlayıcılık (lüzum), sıhhat veya nefâz şartı olarak görmüş, buna bağlı olarak evlenecek erkeğin kadına denk olmaması halinde kadına veya velilerine nikâhı feshetme hakkı tanımıştır. Azınlıkta kalan ikinci grup ise aynı dinin mensubu olarak bütün Müslümanların eşit olduğundan hareketle kefâetin evlilikte hukukî bir şart ve gereklilik sayılmasını doğru bulmamış, sadece evliliklerde dikkate alınmasının yararlı olacağını söylemekle yetinmiştir¹⁰.

Hukukî bir kurum olarak kefâet, evliliklerde kadın tarafının haklarını koruyucu bir şart olarak gündeme getirilir. Bunun için de esas itibariyle erkeğin belli hususlarda kadına denk olması, erkeğin evleneceği kadından bu yönlerden daha aşağı bir durumda olmaması gerekir. Erkeğin kadından daha iyi bir seviyede bulunması ise kadının lehine bir durum olup denkliğe aykırı

¹⁰ Hamza Aktan, “Kefâet”, TDV *İslam Ansiklopedisi* 25, İstanbul 2002, s. 166

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

sayılmaz. Kefâetin hukukî bir şart olarak gerekip gerekmediği kadar hangi hususlarda aranacağı da fakihler arasında tartışmalıdır¹¹.

Bu konuda iki görüş vardır; birincisi Kur'an'da denklik hakkında hüküm bulunmaması, dahası Peygamber zamanında da soy-sop gibi asalet ünvanlarının kaldırılarak, ırk veya insanların menşesine bakılmadan evliliklerin yapılmasını tavsiye etmesi ile denkliğin aranmamasını savunan görüştür. Hasan el-Basri, İmam Malik, Sevri, Kerhi, bir rivâyete göre Şâfiî, tabiinden Muhammed b. Sirin, Ömer b. Abdülaziz gibi müctehidlere göre evleneceklerin birbirine denk olmaları şart değildir. Buna göre denklik, evliliğin ne sıhhatinin ne lüzumunun şartıdır. Koca kadına ister denk olsun ister olmasın evlilik sahih ve bağlayıcı olur. Bu görüşte olan müctehidlerin dayandıkları deliller Hucurat suresinde geçen “Allah katında en şerefli olan takva bakımından en üstün olanınızdır.” mealindeki on üçüncü ayet ile “İnsanlar tarak dişleri gibi eşittirler. Arabın Arap olmayana üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir.” ve “Arab'ın aceme üstünlüğü takva iledir.” gibi hadislerdir¹².

Kefâetin şart olmadığını savunanların ileri sürdüğü bir diğer delil ise kısasta denkliğin aranmadığı gibi evlilikte de kefâetin şart olmaması gerektiğidir. Cinayetlerde kanlar eşit kabul edilir ve yüksek seviyeli, şerefli olan düşük seviyeli, alim olan da cahil karşılığında öldürülebilir. Evlilikte denkliğin olmayışı da buna kıyas edilir. Kerhi'den rivâyet edilen bir görüşe göre: “Benim nezdimde sahih olan görüş nikâhta kefâete itibar edilmemesidir. Çünkü nikâhtan daha önemli olan kısasta kefâete itibar edilmezken evlilikte de ölçüt kabul edilmemesi gerekir. Hz. Peygamber zamanındaki bazı uygulamalar kefâetin şart olmadığını gösteren delillerden kabul edilir. Söz gelimi Bilal-i Habeşi ensardan bir kız istemiş, denk olmadığı için kız tarafı bu isteği geri çevirmişti. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber (s.a.v): “Ya Bilal, git onlara, Allah Resulü size beni evlendirmenizi emrediyor de.” buyurmuştur. Bu ve benzeri örnekler söz konusu görüşü delillendirmek için getirilir. Bu konuda ifade edilen görüşlerden biri de şudur: “Nikâhta denkliğin şart olduğunu bildiren bir ayet olmadığı gibi, sıhhati üzerinde ittifak edilen bir hadis de yoktur.

Evlilikte denkliğin bulunması gerektiğini savunanlar, Bakara Suresinde geçen “Kadınlarınız sizler için sizler de kadınlarınız için birer elbisesiniz” ayetindeki hükmü eşler arasında tam bir denklik olarak tefsir ederler. Yine bu görüşte olanların Sünnetten getirdikleri deliller şunlardır: Hz. Ömer'den nakledilen “Kadınları ancak velileri evlendirir. Onlar ancak denkleriyle

¹¹ Aktan, *a.g.m.*, aynı yer

¹² Süheyla Akçay Biçen, “Eşler Arasında Denklik (Dindarlık ve Zenginlik Örneği)”, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi II/1*, 2018, s. 95

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

evlenirler.” rivâyeti ile “Neslinizi devam ettirin ve denk olanlar ile evleniniz” hadisidir. Hz. Aişe’den Peygamberimizin: “Soylu kadınlar denk olanlardan başkasıyla evlenmelerine mani olurum.” dediği rivayet edilir.

Bu görüşe göre denklik gözetilmeden yapılan bir akit, sahih olarak kurulmuş olmakla beraber denkliği aramada hak sahibi olan kişilerin bu akde itiraz ve fesih hakkı vardır. Bu nedenle bu nikâh lazım değildir. Hak sahipleri denkliğin bulunmadığı evliliğe itiraz haklarını kullanmazlarsa akit lazım hale gelir. Bu görüşteki hukukçulara göre denklik sıhhat şartı olsaydı, hak sahipleri rıza gösterse bile bu akdin geçerliliğinden söz edilemezdi. Zira sıhhat şartındaki eksiklik, hak sahibinin hakkından feragat etmesi ile ortadan kalkmaz. Dolayısıyla bu tür bir akit, mahkemece feshine karar verilene kadar sahih evliğin bütün hukukî sonuçlarını doğurur. Kefâet nikâhın lüzumunda şarttır diyenlere göre mesela ergen bir kız dengi olmayan birisiyle evlenirse velisi razı olduğu takdirde nikâh muteberdir; aksi takdirde veli nikâhı feshedebilir. Ebu Hanife’nin görüşü bu yöndedir. Nikâhın sıhhatinde kefâet şarttır görüşünde olanlara göre ise velinin izni olmadan yapılan böyle bir evlilik akdi, sahih değildir¹³.

4. TÜRK GELENEĞİNDE DENKLİK

Bu konunun Türk kültüründeki yeri hususunda zengin kaynaklar vardır. Bilindiği gibi, İslam öncesinde Türkler arasında Araplarda olduğu gibi bir kabilecilik ve kabileler arasında üstünlük iddiaları yoktu. Her boydan herkes hanlık iddiasında bulunabilir ve eğer kurultay uygun görürse han olabilirdi. Elbette evlilik yoluyla akraba olacak aileler arasında bir uyum ve denklik aranırdı fakat bunun kesin ve katı kuralları yoktu. Hatta kız aparma geleneği yaygın olduğu gibi zengin-fakir gençler arasında evlilikler olurdu. Türk hakan ve şehzadelerinin de yabancı hanımlarla evlendiklerine dair pek çok örnek vardı. Meselâ; Mete’nin bir hanımı Çinliydi. Keza bütün Türk devletlerinde hem hakanlar hem de sıradan insanlar, yabancı kadınlarla evlenmişlerdir. Bu ayrı bir tartışma konusu olduğundan burada konudan uzaklaşmak istemiyoruz.

Osmanlı öncesi sicil kayıtları elimizde olmadığı için o dönemlerde denklik hakkında fazla bir şey bilinmiyor. Ancak bazı siyasetname ve nasihatname eserlerinde, genel anlayışı temsil eden nasihatlere rastlanmaktadır. Bunların en mühimi Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig adlı meşhur siyasetnamesidir.

Eserinin 62. Babını (4475-4503.beyitler) evlenme konusuna ayıran Yusuf Has Hacib özetle şunları söylemektedir:

¹³ S.A. Biçen, “Eşler Arasında Denklik (Dindarlık ve Zenginlik Örneği)”, s. 95-96. Bu konudaki rivayetler ve tartışmalar hakkında geniş bilgi için bu makaleye müracaat edilebilir.

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

Eğer evlenmek istersen, çok dikkatli ol ve iyi bir kız ara. Alacak kimsenin soyu-sopu ve ailesi iyi olsun; kendisinin de haya ve takva sahibi, temiz olmasına dikkat et. Alacaksan, el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan, bir aile kızı almağa çalış. Böylesi seni sever ve senden başkasını tanımaz, yakışık almayan münasebetsiz hareketlerde de bulunmaz. Evleneceksen, kendinden aşağı derecede biri ile evlen; kendinden yüksek ailelere yaklaşma, sonra onun esiri olursun.

Evleneceksen, kendinden aşağı derecede biri ile evlen; ömrünü huzur içinde geçirirsin. Onda yüz güzelliği arama, güzel huy ara; huyu iyi olursa, seni memnun eder. Ey takva sahibi insan, evlenme; evlenirsen, kendi dengin ile evlen. Yüz güzelliği arama, güzel huy ara; huyu güzel olursa, o mükemmel demektir. Ey güzellik arayan, güzellik arama; sen al yanağını boş yere sarartma.

Evlenmek isteyen kimseler şu dört nevi kadın ile evlenirler, ey erkeklerin ileri geleni.

Biri zengin kadın ile evlenmek ister biri güzel olmasını ister ve ona göz diker. Bir başkası soyu-sopunun asil olmasını ister ve bu asalet payesi ile iftihar eder. Başka biri de çok takva sahibi olmasını arzular; onu bulunca, kendisini ona derhal kaptırır. Bunlardan hangisinin daha iyi olduğunu sana söyleyeyim; evlenmek istersen, bana kulak ver.

Ey seçkin ve bilgili insan, sen zengin bir kadın ile evlenmek isteyerek, kendini onun esiri durumuna sokma. O malına güvenerek, dilini uzatır; o birçok şeyler ister ve onun bütün bu arzularını yerine getirmek icap eder. Ey güzellik arayan insanların iyisi, kadında güzellik arama, âleme maskara olursun.

Kadının güzelini herkes arzular; fakat onu ancak Tanrının fazlı koruyabilir. Ey asalet ve büyüklük arayan insan, bu asil aile içinde küçük mevkie düşme. Soyu-sopu büyük olan kimseler yüksekten konuşurlar; sen kadın esiri olma. Ey alacağı kadının takva sahibi olmasını isteyen bey-zâde, böylesine rastlarsan, her dört şeyi de bir arada elde etmiş olursun.

Eğer iyi ve takva sahibi bir kadın bulursan, bu fırsatı kaçıрма, derhâl evlen, ey iyi insan.

Arzun zenginlik ise, o tasarruf ederek, seni zenginleştirir ve yüzünü güldürür. Ahlâkı dürüst olan kimse güzel görünür; kadının güzelliği onun tavır ve hareketidir, bunu bilen bilir. Kadın takva sahibi ve temiz olursa, asil demektir ve diğer üç şey de onda birleşir, ey kudretli insan.

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

Ey hakim insan, takva sahibi olan kadın iste, takva sahibi biri bulunursa, her dört şey onda birleşmiş olur¹⁴.

Evlenecek erkekler kadında güzellik, zenginlik, asalet ve ahlak ararlar. Hacib'e göre, yüz güzelliği değil güzel huy aranması lazımdır. İnsanların kendine denk biri ile evlenmesini tavsiye eder. Soy-sop asalet arayan kimse, o aile içinde küçük bir mevkie düşer, zengin kadımla evlenilirse, kadının esiri durumuna düşer. Nihayetinde Hacib, kadında dürüst ahlak ve takva arar. Mesele zenginlik ise takva sahibi kadın tasarruf ederek eşini zenginleştirir. Ahlaklı takva sahibi kadın güzellik, asalet ve zenginliği şahsında birleştirir.

Yusuf Has Hacib'in bu tavsiyelerinin Hz. Peygamberin "*Kadınları güzellikleri için nikâhlamayınız. Olabilir ki güzellikleri kendilerini tehlikeye atabilir. Malları için de onları nikâhlamayınız. Olabilir ki malları kendilerini şımartır. Ancak dindarlıkları sebebiyle onları nikâhlayınız. Dindar salih bir cariye daha faziletlidir*" hadisi ile aynı manayı ifade etmesi ilginçtir. Zaten Kutadgu Bilig yakından incelendiğinde kaynağının Kur'an ve hadis olduğu açıkça görülecektir. Nitekim pek çok beyit, ayet veya hadis mealleridir.

5. OSMANLI DEVLETİNDE KÜFÜV UYGULAMALARI

Osmanlı hukukunda Hanefi fıkhı tercih edildiğinden dolayı pek çok alanda olduğu gibi evlilikte denklik konusunda Hanefi imamların görüşleri tercih edilmiş ve uygulanmıştır. Zaten Osmanlı hukuku, mezhepler arasında geçişe müsaade etmezdi. Meselâ; bir konuda Şafii'nin veya Maliki'nin ve hele Şia imamlarının görüşleri ve icthatları ile amel edilmezdi.

Tespit edebildiğimiz nikâhta denklik ile ilgili davalarda kadılar Hanefi imamların fetvaları ile karar vermişlerdir. Şimdi konuyla ilgili örneklere göz atalım.

İzmit (İzmit) kazasına bağlı Değirmenderesi köyünden olup misafir olarak Kasımpaşa Yahya Kethüda odalarında oturan Havva binti Ahmed adlı kadın, 12 Haziran 1676 (1087 yılı Rebiü'l-Evvelin son günü) İstanbul mahkemesine yaptığı başvuruda; İbrahim bin Ahmed adlı kocası aleyhinde dava açmış, davasında iki yıl önce evlendiğini fakat kocasının Kıptî olduğunu yeni öğrendiğini, bu haliyle kendisine *denk olmadığını* ileri sürerek nikâhının iptalini istemiş, karşılıklı yapılan duruşmada kocası da durumu doğrulayarak boşanmışlardır. Havva ayrıca, evlendiklerinde 2000 akçe mihr-i müecceli olduğunu ve bunun kendisine ödenmesini de talep etmiştir. Ancak kocası, Havva'nın şahitler huzurunda zikri geçen meblağdan vazgeçtiğini ifade

¹⁴ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig, II, Çeviri*, (çev. Reşit Rahmeti Arat), 4. Baskı, TTK Yay., Ankara 1988, s. 324-328

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

edince, Haraccı Muhyiddin mahallesinin imam ve müezzini şahit olarak davet edilmiş, onlar da gerçekten Havva'nın mihrinden vazgeçtiğine dair şahitlik edince, davadan men edilmiştir¹⁵.

Başlangıçta iki tarafın rızasıyla yapıldığı anlaşılan bu nikâh, kadının eşinin kıptî (o dönemlerde çingenelere denirdi) olduğunu öğrenmesi üzerine feshedilmiştir. Halbuki kadının eşi İbrahim Müslümandır, bu haliyle nikâhının önünde bir engel yoktur. Ama imamların sosyal statü esasını ileri sürerek verilen fetvalarına dayanarak nikâh iptal edilmiştir. Öte yandan kocanın da nikâh kıyılmadan önce kimliğini gizlemesi, iki yıl boyunca evliliğini devam ettirmesi dürüst bir davranış olarak kabul edilemez.

Kıbrıs'ta Karpas kazasının Litrankomi köyünden Hasan Odabaşı ibni Fazlı adlı kişi 12 Ekim 1718 (17 Zilkade 1130) tarihinde mahkemeye başvurarak, aynı köyden kızı Hatice adlı bakireyi kendisinin izni olmadan *rençber taifesinden* Yusuf bin Ali adlı genç aleyhine davacı olarak, Yusuf'un *iman ve İslamını ve ilm-i hâlini bilmeyen erâzil takımından* olduğu, kendisinin ise iman ve İslamını, ilm-i halini bilen kaza ahalisi arasında iyi hali ile bir namı olduğunu, salih ve dindar olduğundan dolayı *halkın erazil takımından* olan Yusuf ile kızının arasında halvet olmadığından velayeti hasebiyle bu nikâhı feshettiğini ve bunun mahkeme tarafından feshi hakkında hüküm talep etmiştir. Hasan Odabaşı, Kıbrıs Müftüsü Seyyid Ömer Efendi imzası ile bir de fetva sunmuştur. Fetva "*îmân ve islâmını bilmeyen Zeyd Amr-ı sâlihın kızı Hind'e küfv olur mu? cevâb-ı bâ-savâbında olmaz*" hükmünü vermektedir. Yusuf da söylenenleri tasdik edince nikâh feshedilmiştir¹⁶.

Burada nikâhın iptali için ileri sürülen gerekçeler ilginçtir. Yusuf'un İslam, iman ve ilmihalini bilmediği ve *halkın erazil (reziller/aşağılıklar)* takımından olduğu gerekçe gösterilmektedir. İnsanların mesleklerinden dolayı aşağılanmasının İslam'ın temel değerleriyle ilgisinin olmadığı açıktır. Nitekim Kur'an'da "*Ey insanlar! Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır*"¹⁷ buyurulmaktadır.

Trabzon'un Hacı Kasım Mahallesinden Ali Çelebi ibni Murad, 7 Haziran 1683 (11 Rebiü'l-Âhir 1094) tarihinde mahkemeye başvurarak, anne baba bir kız kardeşinin kızı Rabia binti İsmail adlı kadının kızı Hatice binti Mahmud Efendi adlı küçük kızın işlerini yürütmek üzere

¹⁵ İSAM, *İstanbul Kadı Sicilleri-İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H.1086-1087/M.1675-1676)*, (Haz. Salih Kahrıman-Fuat Recep-Sabri Atay-Hüseyin Kılıç-Yılmaz Karaca-Rasim Erol), İstanbul 2010, s. 446-447

¹⁶ 9 Numaralı Kıbrıs Şer'iyeye Sicili, s. 52, hüküm 201

¹⁷ Hucurat Suresi 13

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

daha önce mahkeme tarafından vasi tayin edilen es-Seyyid Hasan Efendi ibni es-Seyyid Ebu Bekir aleyhine dava açmıştır. Ali Çelebi, vasi es-Seyyid Hasan'ın Hatice'yi, köleliği babasından intikal eden ve halâ tam olarak hür olmayan (*mu'taku'l-ba'd*) Hamza bin Abdullah ile nikâhladığını beyan etmiş, Hamza'nın Hatice'nin layığı ve dengi olmadığını, oysa Hatice'nin atadan dededen hür asıllı, ulema neslinden olduğu gerekçesiyle nikâhın feshi ve vasiliğe ihanet eden es-Seyyid Hasan'ın vasilikten azlini talep etmiştir. Vasi es-Seyyid Hasan ise cevabında, Hamza'nın hür olduğunu, dolayısıyla Hatice'ye denk olduğunu iddia etmiştir. Kızın annesi başta olmak üzere hısım akrabalarının ve ileri gelenlerin şهادetleri ile gerçekten Hamza'nın halâ tam olarak kölelikten azat edilmediğini, Hatice'nin hür asıllı ve ulema ailesinden olması hasebiyle kesinlikle denk olmadığına şehitlik etmişlerdir. Bunun üzerine kadı, nikânu fesh ve es-Seyyid Hasan'ı da vasilikten azletmiştir¹⁸.

1701 tarihinde (1114) Amasya'nın Cami-i Enderun Mahallesinden Fatma binti Mehmet adlı kız, mahkemeye başvurarak, annesinin kendisi küçük iken küfüvü (dengi) olmayan Mehmet bin Şaban ile nikâhladığını, oysa kendisinin mahkeme günü balığa olduğunu ifade ederek nikâhının iptalini istemiş ve mihrinin de yarısını hibe ettiğini bildirmesi üzerine nikâhı feshedilmiştir¹⁹. Burada küfüv olmamasının sebebi açık değildir. Annesinin kızını verdiği kişinin yaşlı veya herhangi bir surette kendisine denk olmadığı düşünülebilir.

Bütün küfüv davalarında erkeğin denk olmadığından bahisle nikâhın iptal edilmesi söz konusu değildir. Mevcut fetvalara göre bazen erkek kadından faziletli olduğunu iddia edebilir ve kadının velisinin nikâh feshi talebi reddedilebiliyordu. Ayntab (Gaziantep)'te Hacı Aba mahallesinde oturan Ali bin el-Hac Hamza adlı kimse, 28 Haziran 1711 (12 Cemaziyye'l-Evvel 1123) tarihinde es-Seyyid el-Hac Mehmed ibni es-Seyyid Hüseyin hakkında açtığı davada; ana-baba bir kız kardeşi Fatma adlı bakireyi küfüv olmadığı halde kendisinden izinsiz nikâhladığını, kendisinin itirazı olduğunu bildirerek nikâhın feshini istemiştir. Seyyid Mehmed ise cevabında, Fatma'nın babasının *davar alıp-satan bir canbaz* olduğunu, kendisinin *sadât-ı kiramdan* olduğundan başka köşkerlik sanatında olmakla Fatma'ya üstünlüğü olduğunu iddia etmiştir. Mahkemeye davet edilen şahitler, Seyyid Mehmed'in sadât-ı kiramdan olup ve diğer

¹⁸ Trabzon Şer. Sic. 1863, s. 13 (Amasya ve Trabzon'a ait bu belgeleri temin eden Dr. Özcan Tatar'a teşekkür ederim.)

¹⁹ Amasya Şer. Sic. 24, s. 4

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

cihetlerden de Fatma'dan daha faziletli olduğuna ve Fatma'ya denk olduğu hakkında şahitlik etmeleri üzerine, Fatma'nın kardeşi Ali davadan men edilmiştir ve nikâh tescil edilmiştir²⁰.

Gene Ayntab'ta Amu mahallesinden Emir Yusuf-zâde olarak bilinen Hafız es-Seyyid Mehmed Çelebi ibni es-Seyyid Hüseyin adlı kimse, Temmuz 1756 (Şevval 1169) tarihinde mahkemeye müracaatla, Şhreküstü mahallesinden Güllab olarak tanınan Osman bin Ömer huzurunda davacı olarak, Ayşe binti es-Seyyid el-Hâc Mehmed adındaki hatunun amcasının kızı olduğunu, şeref ve nesebinin sahih olduğundan başka babasının attar, dedesinin de beldenin ayanından ve Nakibü'l-Eşraf Kaymakamı olduğundan bahisle, Güllab Osman'ın ise köşker olduğundan başka *ahalinin hizmetkârlığını yapan süfehâ-yı erâzil-i nasdan ve ednâdan* olduğunu ifade etmiştir. Bundan on iki gün önce bir şekilde amcası kızına nikâh yaptığını ve dokuz gün sonra yine köşker taifesinden Nezilioğlu olarak tanınan Ali bin İbrahim adlı kimseye velisinin izni olmadan nikâh kıymıştır. Her ikisi de küfûv/denk değil iken, Güllap kendi nikâhının daha önce olduğundan bahisle, Nezilioğlu'nun nikâhı feshedilmiştir. Ancak Osman da küfûv olmadığını, bunu kendisine haksız yere utanç verdiğini beyan ile nikâhın feshedilmesinin talebi olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Emir Yusuf-zâde'nin, sunduğu bir fetva huzurda açılıp okunmuştur. Fetvanın mahiyeti "*ulemâ ve şurefâ neslinden olan Hind bilâ izni'l-veli erâzil-i nâsdan olan Zeyd'e akd-i nikâh olunsa Hind'in velisi Amr nikâh-ı merkumu feshettirmeğe kâdir olur mu? Cevab bâ-savabında Allahu a'lem "olur"* hükmünü ihtiva etmektedir. Buna dayanak olarak da Fetâvâ-yı Ankaravî'den bir fetva sureti ibraz etmiştir*.

Netice olarak, Osman'ın nikâhı Nezilioğlu'nun nikâhından üç gün erken olduğundan, Nezilioğlu davadan men ve Osman da aralarında nikâh olduğunu fakat halvet olmadıklarını ikrar etmiş ancak yazıldığı gibi küfûv olmadığını inkâr edince, şahitler Ayşe Hatun'un nesebinin sahih olduğunu, babasının attar, dedesinin ise Nakibü'l-Eşraf olması hasebiyle Osman'a küfûv olmadığı hususunda şahitlik etmişlerdir. Bunun üzerine ve fetva gereğince söz konusu nikâh feshedilmiştir²¹. (Bkz. Ek 1)

Kayseri'de de küfûvle ilgili olarak iki dava tespit edilmiştir. 21 Mart 1708 tarihinde Kayseri'ye bağlı Çırlavık köyünde, Şerife Rabia ile İbrahim Çelebi'nin şahitlerin huzurunda evlendikleri, bilahere bu evlilikte küfûv olmadığına dair bir ihbarın yapılmasıyla ilgili olarak, Kayseri Kadısı,

²⁰ Ökkeş Narinç, *64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (h.1123-1124/m.1711-1712)*, Kilis Yedi Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 2010

* Ankaravî'nin fetvası: "İzâ âlem-yekun kufuvven kâne li'l-evliyâ ve hakku'l-i'tiraz ve reddi'l-husn an Ebi Hanife en-lem-lekun kufuvven lâ-yecûzu'n-nikâh asla ve bihi ahaza kesirun mine'l-meşâyih".

²¹ *Ayntab (Gaziantep) Şer'iyye Sicili No: 114*, s. 83

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

evlenen şahısların birbirlerine küfüv olup olmadıklarını yerinde tetkik ettirmek maksadıyla, Mevlanâ Mehmed Efendi adıyla birisini görevlendirmiştir. Mevlanâ Mehmed Efendi ise yerinde ve şahitler huzurunda yaptığı tetkik sonucunda, isimleri geçen Şerife Saliha ile İbrahim Çelebi'nin küfüv oldukları ve bu kişilerin mihr-i müeccelleri “beynlerinde ma'lûm” ve belgede teferruatı ile kaydedilen “mihr-i mu'accele” ile nikâhları akdedilmiştir. Yine aynı belgede evlenen Şerife Saliha'nın “on yedi yaşını tecavüz idüb bülûğun ma'rûfe olduğu ve akile ve reşide olduğu” da belirtilerek nikâhın sahih olduğu yerinde tespit edilmiştir²².

3 Ocak 1714 tarihinde, Kayseri'nin Hacı Kasım mahallesinde oturan Ataullah Çelebi'nin, Hüseyin adındaki şahıstan şikâyetçi olarak, kız kardeşi Şerife Saliha'nın ulema bir aileden olduğu halde, “bi-garazdan evveli nefsi ehl-i sükdan olub küfüv biri olmayan” Hüseyin'le evlendiğini duyduğu ve boşanmaları hakkında dava açmıştır. Mahkemeye gelen Hüseyin ise nikâh yapılırken “es-Seyyid Ataullah Çelebinin istima' eyledikde tezvic eyledi deyu du'a” ettiğini belirtmiştir. Mahkemede bunu ispat etmesi istendiğinde “bi'l-külliyeye izhar-ı 'aciz” kalmıştır. Bunun üzerine mahkeme bu defa da Ataullah Çelebi'ye “akd-i mezkûr kendi izn ve icâzetinde olmadığına” yemin etmesi istenildiğinde Allah adını zikrederek yemin etmiştir. Mahkeme bunun üzerine “evlâd'ı ulemâ ve şürefadan evlâdın cühelâ ve ehl-i sûka küfüvü olmadığı lede's-şeri' zâhir” olmadığına kanaat getirilerek, “küfüv-i gayrinin nikâhı asıldan mün'akitten olmadığı müftâ-bih olduğu kütüb-i mu'teberân-ı fihriyyede mestûr olmağın mucibince” nikâhın feshine karar verilmiştir²³.

6. KÜFÜV İLKESİNİN TESİRLERİ

Küfüv/denklik meselesi ilk bakışta tarafları ilgilendiren şahsi bir mesele olarak görülebilir. Fakat yüzyıllar içinde toplumsal ayrıştırmının esası olarak müessir olmuştur. İslam'ın temelinde olmayan asalet, zenginlik gibi hususlar yok iken toplumda zadedân sınıfının oluşmasına vesile olmuştur. Toplumdaki iş bölümü, birilerinin hizmet ve benzeri işler yapmaları, onların erazil taifesinden olduğunu asla göstermez.

Bu husus toplumda daha başka ayrılıkların da sebebi olmuştur. İslam dairesindeki farklı bir mezhebin/ekolün mensupları ile dahi evlilikler nadiren yapılmakta, böylece toplumsal bütünleşme bir türlü sağlanamamaktadır. Kan bağı ile sağlanan bağdan başka toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak ve uzun süre devam ettirecek başka bir müessese yoktur. Halk arasında iktisadî iş ortaklıkları kurulabilir ama her halükârda bu ortaklıklar uzun ömürlü olmaz.

²² Mehmet Karagöz, “Osmanlı Aile Hukukunda Küfüvün (Denklik) Tatbikatı ile İlgili Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1, İstanbul 2000, s. 34-35

²³ Karagöz, *agm*, s. 36

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

Ama sıhrî bağlarla kurulacak bir bütünleşme nesilden nesle devam eder, böylece toplumda karşılıklı hoşgörü ve karşılıklı kabul anlayışı gelişir, bu da kuvvetli toplumsal bir bünyeyi oluşturur.

Farkında olunmasa da bu konunun uluslararası boyutu da büyük önem arz etmektedir. İslam ülkelerinin farklı mezheplere mensup oldukları malûmdur. Yıllar boyunca Müslümanlar arasında uluslararası boyutta evliliklere şüphe ile bakılmış, Müslüman ülkeler arasındaki evlilikler sınır bölgelerinde kırsal kesimde yapılan evliliklerden öteye geçmemiştir²⁴. Daha açık bir örnek vermek gerekirse, Osmanlı Devleti, siyasi mülahazalarla Osmanlı kadınları ile İranlı erkeklerin evliliklerini yasaklamıştır²⁵. Buna gerekçe olarak da doğan çocukların İran tebasına girecekleri ve askerlikten muaf olacakları gösterilmiştir.

Konunun başka bir yönü de mezhep ayrılığının denklige mani olduğu meselesidir. Bu hususta pek çok tartışmalar, risaleler ve fetvalar bulunduğundan, burada ayrıntıya girmeden ilgili kaynaklara havale etmeyi uygun gördük²⁶. Aslında bu durum, İslam ülkelerinin bütünleşmelerinin önünde gözden kaçırılan bir engeldir. Keza Suudi Arabistan hükümeti, halâ kadınlarının Müslüman olsa da başka erkeklerle evlenmelerini yasaklamıştır. Bu anlayışın, eski Arap asabiyesinin günümüze kadar devam eden tezahürü olması muhtemeldir.

²⁴ Fırat Üniversitesinde görevli iken, Suriye’de Şam ve Halep Üniversiteleri ile bilimsel çalışmalar sürdürdüğümüz yıllarda, 2004 yılında Şam’ı ziyaret ettiğimizde Yüksek Eğitim Bakanlığı siyasi büro şefinin verdiği bilgiler, bu konuda ibret verici olduğu için burada zikretmeyi uygun gördük. Bu zatın ifadesine göre, 1974-2004 yılları arasında Suriye’den Sovyetler Birliği’ne öğrenci, subay, mühendis ve diğer alanlardan toplam 30.000 kişi gönderilmiştir. Bunların 7.000’i Rusya’da evlenmişler, bugün binlerce damat, gelin, torun, yeğen mevcuttur. Onun için Suriye’nin Rusya ile zannedildiğinden daha derin bağları olduğunu, aynı sosyal ilişkilerin ortak tarih ve kültüre sahip olan Türkiye ile de gerçekleşmesinin önemini ilave etmiştir.

²⁵ Şam Kadısı Ahmed Esad bin Mahmud Said el-Üryanî’nin 12 Mart 1885 (25 Cumâde’l-Ûlâ 302) tarihinde Suriye Merkez Niyabet-i Şer’iyesine yazdığı şukkasında, “İran Sefareti tarafından bir müddetden beru hâl ve tesviyesi talep olunan mevâdd-ı ma’lûmeye ve ânın üzerine icrâsı lâzım gelen mu’âmeleye dair Hariciye Nezâret-i Celîlesinden vârid olan tezkere melfûf mahzara ile beraber Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâda lede’l-kırâ’a mevâdd-ı mezkûrenin biri teb’a-i İraniye ile izdivâc eden Osmanlı kadınlardan tevellüd eden çocukları askerden muafiyeti kazıyyesi olub Osmanlı kadınlarının İranilerle izdivâcî nizamnâme-i mahsûs ile men edildiği cihetle şimdi ânlardan tevellüd eden çocuklar hakkında tamâmen teb’a-i Devlet-i Aliyye mu’âmelesi icrâsı lâzımeden bulunmasına mebnî hükm-i nizâmın muhâfazası ve idâmesîçün gerek mehâkim-i şer’iyye ve gerek devâ’ir-i belediye ile e’imme-i mahallât taraflarından teb’a-i Osmanîye’den olan bir kadının İran teb’asıyla izdivâcî hakkında izinnâme ve ilmühâber verilmemesine dikkat ve itina olunarak şayed memnu’iyet-i vâkı’a hilâfında hareket edenler olur ise mücâzât-ı şedîdeye düçâr olacaklarının mahâkim-i mezkûr nâ’ibleriyle devâ’ir-i belediye rü’esâsına ve e’imme-i mahallâta kat’iyye tenbîh ve tebliğle ba’dezin hilâf-ı memnu’iyet misüllü münâkehât vuku’a götürülmemesi esbâbının istihsâli tezekkür kılınarak Nezâret-i müşârûn ileyhâ ile Dahiliye Nezâret-i Celîlesine ma’lûmât verildiğini...” ilgilere duyurulduğunu bildirmektedir. *Evâmir-i Sultaniye I/A*, s. 6.

²⁶ Meselâ; Hasan Hüseyin Güneş, “Rafizilerle Nikâhın Geçersizliği Üzerine Gür Bahçeler- 18. Yüzyılda Osmanlı Alimi Ali b. Muhammed el-Muradî’nin yazma Risalesi”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi 15*, Ankara 2018, s. 203-218

7. SONUÇ

Verilen örneklerde görüldüğü gibi, nikâhta küfûvün şartları arasında öne çıkan husus, erkeğin sosyal vaziyeti ve mesleğidir. Nikâhta küfûvün olmadığı iddia eden kız tarafı/velisi, kendilerinin şerefli bir soydan geldiklerini, nakibü'l-eşraf bir aileden olduklarını, attar mesleğinden olduklarını, oysa davacı oldukları erkeğin *erâzil-i nasdan* (insanların rezil, aşağılık) olduğunu, mesleğinin de hizmetkârlık ve köşkerlik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca iman ve İslamını bilmemek de nikâhın feshi için bir sebeptir. İşin ilginç, bu gerekçelerin aynı şekilde fetvalara girmiş olmasıdır. Zira fetvaların dinî vechesi olduğundan düsturul'l-amel/uyulması gereken kuralları ihtiva eder. Bütün mezhepler çok küçük farklılıklarla bu kuralları benimsemişlerdir. Bu suretle evlenecek kişilerin ve ailelerinin birbirlerine denk olup olmadıklarına, uyum sağlayıp sağlayamayacaklarına karar vermeleri gereken şahsî hukuka devletin/siyasi otoritenin müdahale etmesinin önü açılmış oldu.

Aslında bu meselenin temelinde eski Arap asabiyesi, kabilecilik ve soy-sop şuurunun devam ettirilmesi gayreti vardır. Gerçekte yukarıda zikredilen ayetlerden ve Peygamberin uygulamalarından²⁷ da açıkça anlaşılacağı üzere, küfûv meselesinin dinî vecheye büründürülmesi İslam'ın ruhuna aykırıdır. İslam'ın en önemli özelliği, insanlar arasında üstünlüğün soy-sop, renk ve meslekte değil, takvada olduğu bilincinin ikamesidir.

Pek çok meal ve tefsirde takva terimi çok dar anlamda Allah'a karşı gelmekten sakınmak olarak verilmiştir. Atkâ kelimesi, takva kelimesinin ism-i tafidili yani en yüksek derecesidir. O halde Hucurat suresinde geçen atkâ terimine “*en çok takvaya sahip olanınızdır*” şeklinde mana vermek gerekir. Gerçi *ittika* kelimesinde çekinmek, sakınmak manası vardır ama takva salt olarak Allah'tan sakınmak değil, Allah'ın emir ve yasaklarına uymaktır. Takva terimi daha geniş mana ifade etmektedir. Takva ehlinin/muttakilerin özellikleri Bakara suresinin ilk beş ayetinde gayet açık bir şekilde anlatılmaktadır. Bu anlatım tarzı Kur'an'ın mucizevî bir üslubudur. Bir yerde geçen bir terim, başka bir yerde izah edilebilir. Buna göre özetle; muttakiler/takva ehli, gaybe (kıyamet) inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine rızık olarak verilenlerden sadaka/zekât verirler, sana ve senden önce indirilenlere (kitaplara) ve ahirete

²⁷ Meselâ, Peygamberin halasının kızı Zeyneb binti Cahş'ın Peygamberin azatlı kölesi Zeyd ile evlendirilmesi bu konuda çok anlamlı bir örnektir. Peygamber kendi akrabasından olan Zeyneb'i kölesi ile evlendirmiş, hiçbir surette denklik aramamıştır. Ancak daha sonra Zeyd ile Zeyneb arasındaki huzursuzluk, onların boşanmaları ile sonuçlanmıştır. Ondan sonra da Peygamber Zeyneb ile nikâhlanmıştır. Burada Cahiliye dönemi Arap geleneklerinden ikisi bizzat Peygamberin şahsı ve ailesi üzerinden yıkılmıştır. Birincisi soylu bir aileden olan bir kadının bir köle ile evlendirilmiş, ikincisi de kölesinin boşadığı bir hanımı kölenin efendisi almıştır. Cahiliye döneminde bir kimse azatlı kölesinin boşadığı bir kadınla evlenemezdi. Bu gelenek Peygamberin şahsı üzerinden yıkılmıştır. Zaten kan davası, faizin yasaklanması örnekleri gibi çoğu Cahiliye adetleri bizzat Peygamber ve ailesi üzerinden gerçekleşmiştir.

OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR ÖRNEKLER

inanırlar, onlar kurtuluşa erenlerdir²⁸. Demek ki İslam'ın bu temel prensiplerine en çok uyanlar takva sahipleridir.

Bu haliyle küfüv hususunda verilen bütün fetvalar ve uygulamalar, Kur'an'ın bu ayetleri ile çelişmektedir. Görüldüğü gibi, renk, asalet, soy-sop, hele meslek temelinde hiçbir üstünlük yoktur. Peygamber Veda Hutbesinde, “Ey insanlar, biliniz ki, rabbiniz birdir, atanız da birdir. Bütün insanlar Adem'den gelmiş, Adem ise topraktan yaratılmıştır. *Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takva ile*”²⁹ buyurarak kimsenin kimseden üstün olmadığını, bütün insanların Adem'in çocukları olduğunu ifade etmesi de İslam'ın bu konudaki temel prensipleridir.

Buna rağmen bir kısım insanların toplumun reziller takımından olduğuna kim, hangi gerekçe ve yetki ile nasıl karar vermiştir? Bu ifadenin fetvalarda yer alması ve yüzyıllarca onlarla amel edilmesi bile insan haysiyetine yakışmayan ve İslam'ın evrensel ilkeleriyle bağdaşmayan bir ifadedir. Zaten Hz. Peygamberden sonra İslamiyet, siyasî iktidarların baskı ve yönlendirmeleri ile geleneksel hayat tarzının devamı uğruna yapılan ictihadlar ve verilen fetvalar ile mezheplerin siyasî ve sosyal anlayışlarına göre büyük değişikliklere uğramış ve aslından çok şey kaybetmiştir.

8. KAYNAKÇA

114 Numaralı Ayntab (Gaziantep) Şer'iyeye Sicili

9 Numaralı Kıbrıs Şer'iyeye Sicili

Acar İbrahim, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17, 2002, s. 21-46

Aktan Hamza, “Kefâet”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 25, İstanbul 2002, s. 166-168

Amasya Şer'iyeye Sicili 24

Barkan Ö. Lütfi, “Türkiye’de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi”, Türk Tarih Kurumu, “*Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Seminere Sunulan Bildiriler*, (Ankara, 23-26 Ekim 1973), TTK, Ankara 1975, s. 49-97

²⁸ Bakara 1-5

²⁹ Bünyamin Erul, “Veda Hutbesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 42, İstanbul 2012, s. 592

**OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR
ÖRNEKLER**

Barkan Ömer Lütfi, *XV ve XVIıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları I. Cilt, Kanunlar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1945, ikinci baskı 2001

Biçen Süheyla Akçay, “Eşler Arasında Denklik (Dindarlık ve Zenginlik Örneği)”, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi II/1*, 2018, s. 92-101

Erul Bünyamin, “Veda Hutbesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi 42*, İstanbul 2012, s. 591-593

Güneş Hasan Hüseyin, “Rafizilerle Nikâhın Geçersizliği Üzerine Gür Bahçeler- 18. Yüzyılda Osmanlı Alimi Ali b. Muhammed el-Muradı'nın yazma Risalesi”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi 15*, Ankara 2018, s. 203-218

İSAM, *İstanbul Kadı Sicilleri-İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H.1086-1087/M.1675-1676)*, (Haz. Salih Kahrıman-Fuat Recep-Sabri Atay-Hüseyin Kılıç-Yılmaz Karaca-Rasim Erol), İstanbul 2010

Karagöz Mehmet, “Osmanlı Aile Hukukunda Küfuvün (Denklik) Tatbikatı ile İlgili Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 1*, İstanbul 2000, s. 127-142

Narınç Ökkeş, *64 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (h.1123-1124/m.1711-1712)*, Kilis Yedi Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 2010

Öztürk Mustafa, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlihi”, *Bellekten LV/212* (Nisan 1991), TTK, Ankara 1991, s. 87-100

Trabzon Şer'iyeye Sicili. 1863

EK 1. Örnek Belge

Gaziantep Şer‘iyye Sicili, No: 114, s. 83

Medine-i Ayntab’da Amu mahallesi ahâlisinden Emir Yusuf dimekle ma‘rûf râfi‘u’l-hazâ’l-
kitâb Hâfız es- Seyyid Mehmed Çelebi ibni es-Seyyid Hüseyin nâm kimesne meclis-i hâtirü
lâzîmü’t-tevkirde medine-i mezbûrede Şehreküstü mahallesi ahalisinden Güllâb dimekle
ma‘rûf Osman bin Ömer mahzarında üzerine da‘vâ ve takrîr-i kelâm idub işbu Ayşe binti es-
Seyyid el-Hâc Mehmed nâm hatûn benim emmim kızı olub sahîhi’tensib-i şerefânenen
olduğundan gayri babası sanatı attar ve dedesi dahi a‘yân-ı beldeden kâimakâm-ı nakibü’l-eşraf
olub merkûm Güllâb Osman keşşkâr* olduğundan gayri ahârın hizmetkârı ve süfehâ-yı nâsdan
erâzil ve ednâdan olmağla bir vechle emmim kızı mezbûreye keff-i vekil ile târih-i kitâbdan on
iki gün mukaddem kendü nefsine inkâh ve tezvîc idüb ba‘ehu dokuz (gün) murûrundayine
keşşkâr tâ’ifesinden işbu Nezilioğlu dimekle ma‘rûf erâzil-i nâsdan Ali bin İbrahim nâm
kimesne mezbûreyi bilâ-izni’l-veli kendü nefsine inkâh ve tezvîc idüb mezbûrândan her biri
küfüv değıl iken merkum Güllâb Osman benim nikâhım mukaddemdir deyu merkûm
Nezilioğlu ile meclis-i şer‘de müterâfi‘an olub nikâh-ı evveli isbât ve merkûm Nezilioğlu’nun
nikâhını ibtâl ettirmekle merkûm Osman dahi küfüv olmamağla bana ‘ar-ı lâ-hakk olmağın
fesh-i nikâh ve tefrîkiyle hükmolunmak matlûbumdur deyu bir kıt‘a fetvâ-yı şerîfe ibrâz ve bi’l-
cümle muvâcehe feth ve kırâ‘at olundukda mazmûn-ı münîfide *“ulem”a ve şürefâ neslinden
olan Hind bilâ-izni’l-veli erâzil-i nâsdan olan Zeyd’e akd-i nikâh olunsa Hind’in velisi olan
Amr nikâh-ı merkûmu fesheddirmeye kâdir olur mu? cevâb bâ-savâbında Allahu a‘lem olur
deyu buyurulub /izâ-lem-yekûn küfü’ en kâne li’l-evliyâ ve hakku’l i’tirâz ve reddü’l-hüsn ‘an
Ebi Hanîfe en-lem yekûn küfü’ en ve en-lâ-yecûzu’n-nikâh asla ve bihi ahaza kesîr mine’l-
meşâyih”* deyu Fetâvâ-yı Ankaravî’den nakl-i irâd buyurulmağın gibbe’s-su’âl evvelâ
Nezilioğlu cevâbında fi’l-hakîka kendünün nikâhı üç gün mukaddem olub mezbûr Güllâb
Osman’ın nikâhı on iki gün mukaddem olduğu lede’ş-şer‘ sâbit ve kendünün nikâhının
butlanına hükm-i şer‘-i lâhik ve ol-vechle halâ mezbûrede alâka ve medhali olmadığını ba‘de’l-
ikrâr mezbûr Güllâb Osman cevâbında ber-vech-i muharrer on iki gün mukaddem inkâh ve
tezvîc idüb lâkin beynlerinde halvet-i sahîha dahi bulunmadığını ikrâr lâkin ber-vech-i muharrer
gayr-i küfüv olduğunu ikrâr idicek ‘udûl-i ihrâr-ı müslimînden ve ulemâdan es-Seyyid Zeynel
Çelebi ve diğeri es-Seyyid Ali Efendi ibni es-Seyyid Hasan Çelebi nâm kimesneler li-ecli’ş-
şehâde meclis-i şer‘a hâzırân olub eseri’l-iştihâd fi’l-hakîka işbu mezbûre Ayşe nâm hatûn
sahîhu’n-neseb-i şürefâdan olub babası sanatı attar ve dedesi nakibü’l-eşraf-ı a‘yândan ve
mezbûr Güllâb Osman hizmetkâr ve sanatı keşşkâr ve süfehâdan ve erâzil-i nâsdan ol vechle
Ayşe kat‘an Osman’a küfüv olmayub akraba ve evliyasına ‘ardır biz bu husûsa bu vech üzere
şâhidleriz şehâdet dahi eyleriz deyu her biri edâ-yı şehâdet-i şer‘iyye eylediklerinde ba‘de’t-
ta’dîl ve’t-tezkiye şehâdetleri makbûle oldukdan sonra zeyl-i rakamda muharrerü’l-esâmi
ulemâ ve sulahâ ve a‘yân ve eşraf dahi fi-nefsi’l-mezbûre işbu merkûmân Nezilioğlu ve Güllâb
Osman’ın vechen mine’l-vücûh küfüv değıldir deyu tevâtüren haber vermeleriyle ber-müceb-i
fetevâ-yı şerîfe mezbûre Ayşe’nin nikâhı fesh ve merkûm Osman’dan terfikiyle ba‘de’l-hüküm
mâ-vak‘a bi’t-taleb ketbolundu. Şevvâli’l-Mükerrerem 1169

* Ayakkabı tamircisi, köşker

**OSMANLI DEVLETİNDE EVLİLİKLERDE DENKLİK UYGULANMASINA DAİR
ÖRNEKLER**

Şuhûdü'l-Hâl

Fahru'l-ulemâ Abdurrahman Efendi

Fahru'l-ulemâ Seyyid Mustafa Efendi

Müfti-yi sâbık

Müfti-yi sâbık

Fahru'l-ulemâ el-Hâc Mahmûd Efendi

Fahru'l-ulemâ el-Hâc Halil Efendi

Müfti-yi sâbık

Fazıl-zâde

Fahru'l- a'yân es-Seyyid el-Hâc Mehmed

es-Seyyid Ali Ağa Kamalak-zâde

Battal Ağa

es-Seyyid Şeyh Mehmed Efendi

es-Seyyid Mehmed Efendi

es-Seyyid Mehmed Efendi

es-Seyyid Ramazan Efendi

Nalçacı-zâde Mustafa Efendi